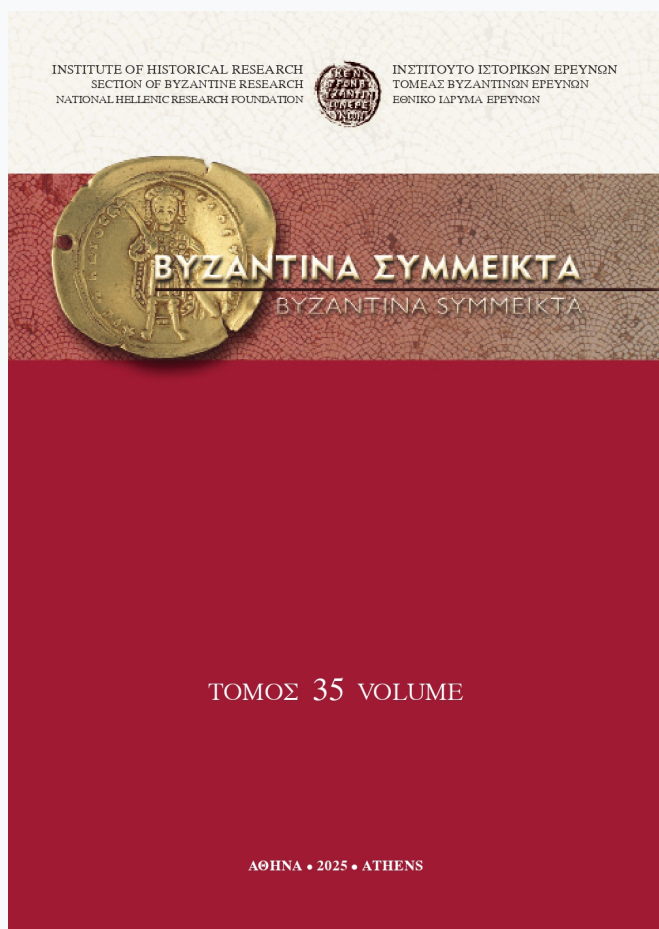

Byzantina Symmeikta

Vol 35 (2025)

BYZANTINA SYMMEIKTA 35

Αλέξιος Σαββίδης, Για τις Πηγές της Ιστορίας και του Πολιτισμού του Βυζαντίου (Ελληνόγλωσσες και Ξενόγλωσσες) – Εγχειρίδιο (εκδ. Ηρόδοτος/Παρνασσός), Αθήνα 202

Μαρίλια Λυκάκη

doi: [10.12681/byzsym.40427](https://doi.org/10.12681/byzsym.40427)

Copyright © 2025, Μαρίλια Λυκάκη

This work is licensed under a [Creative Commons Attribution-NonCommercial-ShareAlike 4.0](https://creativecommons.org/licenses/by-nc-sa/4.0/).

To cite this article:

Λυκάκη Μ. (2025). Αλέξιος Σαββίδης, Για τις Πηγές της Ιστορίας και του Πολιτισμού του Βυζαντίου (Ελληνόγλωσσες και Ξενόγλωσσες) – Εγχειρίδιο (εκδ. Ηρόδοτος/Παρνασσός), Αθήνα 202. *Byzantina Symmeikta*, 35. <https://doi.org/10.12681/byzsym.40427>

ΑΛΕΞΙΟΣ ΣΑΒΒΙΔΗΣ, *Για τις Πηγές της Ιστορίας και του Πολιτισμού του Βυζαντίου (Ελληνόγλωσσες και Ξενόγλωσσες) - Εγχειρίδιο* (εκδ. Ηρόδοτος/Παρνασσός), Αθήνα 2023, 644 σελίδες. ISBN 978-960-485-520-9 / 978-618-81606-8-2

Τα έργα γραμματολογικής επισκόπησης και οι λημματογραφικές συνθέσεις που παρουσιάζουν τις πηγές για την ιστορία και τον πολιτισμό του Βυζαντίου αποτελούν αναμφισβήτητα πολύτιμο βοήθημα για τους ερευνητές και τους φοιτητές που ασχολούνται με την περίοδο αυτή. Από την εποχή του Κάρολου Κρουμπάχερ, του Ιωάννη Καραγιαννόπουλου, του Αλεξάντερ Καζντάν και άλλων σημαντικών βυζαντινολόγων έχουν ήδη τεθεί οι βάσεις της νεότερης βυζαντινολογικής γραμματείας. Τις τελευταίες δεκαετίες παρατηρείται ιδιαίτερη εκδοτική άνθιση μελετών βυζαντινολογικού ενδιαφέροντος και έχουν δει το φως της δημοσιότητας –σε έντυπη αλλά συχνά και ψηφιακή μορφή– σημαντικά πολύτομα έργα για τη βυζαντινή ιστοριογραφία. Ο Αλέξιος Σαββίδης με βαθιά γνώση του αντικείμενου και μακρά πορεία στην έρευνα και τη διδασκαλία θέλησε να συγκεντρώσει όλον αυτό τον όγκο πληροφοριών και να κωδικοποιήσει στο Εγχειρίδιό του τη γραμματολογική έρευνα που έχει πραγματοποιηθεί στα 120 και πλέον χρόνια της βυζαντινολογίας. Το έργο είναι αφιερωμένο στη μνήμη του Benjamin C. Hendricks (1939-2021), καθηγητή του Πανεπιστημίου του Γιοχάνεσμπουργκ και στενού συνεργάτη του συγγραφέα.

Ο συγγραφέας Α. Σαββίδης καταφέρνει να προσφέρει μια πολυδιάστατη εικόνα των πηγών, συνδυάζοντας την παρουσίαση των κεμένων με τη μεθοδολογία της ιστορικής κριτικής, καθώς εξετάζει τις πηγές όχι μόνο από τη σκοπιά του περιεχομένου, αλλά και από τη σκοπιά της λειτουργίας τους ως εργαλείων αποτύπωσης μιας εποχής και προώθησης ιδεών και αντιλήψεων.

Τρία είναι τα χαρακτηριστικά που διαφοροποιούν τον εν λόγω τόμο από άλλα γραμματολογικά εγχειρίδια αυτού του είδους: το ύφος, ο τρόπος αφήγησης και ο τρόπος μνείας των συγγραφέων των πηγών. Ξεκινώντας από

το τελευταίο, η αναφορά των συγγραφέων των πηγών και των περί αυτών γραμματολογικών στοιχείων παρατίθεται σε αντιστοιχία με την περίοδο στην οποία αναφέρεται το έργο τους και όχι την εποχή που έζησαν και συνέγραψαν τις πραγματείες τους, όπως ισχύει συνήθως. Σκοπός του συγγραφέα, είναι να διευκολύνει τον αναγνώστη που επιθυμεί να μελετήσει μία περίοδο να αποτιμήσει την προσφορά των συγκεκριμένων πηγών – σύγχρονων ή μεταγενέστερων των γεγονότων. Ωστόσο, η γραφίδα των συγγραφέων αντικατοπτρίζει την κοινωνία στην οποία ζουν και για τον λόγο αυτό έχει σημασία να εξετάζεται το έργο τους στο πλαίσιο της εποχής τους. Ο Α. Σαββίδης επιτυγχάνει να καλύψει αυτή την πλευρά, καθώς με τον συνεχή αφηγηματικό τρόπο που έχει επιλέξει να παρουσιάσει το υλικό του παρέχει στον αναγνώστη επιπλέον πληροφορίες για τους συγγραφείς αλλά και σχολιασμό.

Το βιβλίο χωρίζεται σε επτά κεφάλαια, στα οποία ο συγγραφέας παρουσιάζει με εξονυχιστική λεπτομέρεια τις πηγές από τις οποίες μπορεί να αντλήσει κανείς πληροφορίες για την ιστορία και τον πολιτισμό του Βυζαντίου. Τα έξι πρώτα αποτελούν, κατά τη γνώμη μου, την προπαρασκευή για να μπορέσει ο ενδιαφερόμενος αναγνώστης να παρακολουθήσει και να αξιοποιήσει το έβδομο, που είναι το κύριο κεφάλαιο του τόμου. Αναλυτικότερα, στο πρώτο και τρίτο κεφάλαια ο συγγραφέας ασχολείται με την επισκόπηση της βυζαντινής ιστοριογραφίας / χρον[ικ]ογραφίας παρουσιάζοντας συνοπτικά το υλικό που έχει στη διάθεσή του για μελέτη ο ιστορικός της βυζαντινής περιόδου. Παραθέτει, μάλιστα, μέσα σε πλαίσιο ή με διακριτή γραφή, τις απόψεις κορυφαίων βυζαντινολόγων για το ζήτημα, κάτι που πράττει και σε άλλα σημεία του βιβλίου. Το δεύτερο κεφάλαιο είναι μικρότερο σε έκταση αλλά ιδιαίτερης σημασίας. Ο συγγραφέας αναφέρεται, εδώ, στις βασικές γραμματολογικές συνθέσεις, στις οποίες παρατηρείται ιδιαίτερη άνθιση στην εποχή μας, ωστόσο, όπως ο ίδιος σχολιάζει, πρόκειται περισσότερο για ποσοτική παρά για ποιοτική εξέλιξη της βυζαντινολογίας. Στο τέταρτο κεφάλαιο καταγράφονται οι υπάρχουσες στα συγγράμματα πηγές για τις εξωτερικές σχέσεις του Βυζαντίου με τους γειτονικούς λαούς. Δίνεται έμφαση στις ελληνόγλωσσες εκδόσεις, χωρίς, ωστόσο, να λείπουν οι σημαντικότερες της ξένης βιβλιογραφίας. Πολλές και χρήσιμες πληροφορίες βρίσκονται στις υποσημειώσεις αυτού του κεφαλαίου που, για τον λόγο αυτό, λαμβάνουν και σημαντική έκταση. Εκεί μπορεί να δει κανείς τις πολυάριθμες δημοσιεύσεις για τις σχέσεις των Βυζαντινών με τους γείτονές τους που βρίσκονται σε τόμους Πρακτικών Συνεδρίων και δεν έχουν συμπεριληφθεί στους επιλεγμένους τίτλους στην επισκόπηση του έβδομου κεφαλαίου. Το πέμπτο

κεφάλαιο είναι αφιερωμένο στις πηγές που προβάλλονται μέσα από μονογραφίες / προσωπογραφίες σημαντικών βυζαντινών προσωπικοτήτων. Στο έκτο κεφάλαιο ο συγγραφέας αναφέρεται στις ανατολικές πηγές για τη βυζαντινή ιστορία μέσα από την παρουσίαση ενός δικού του ανολοκλήρωτου εγχειριδίου που είχε σχεδιαστεί την εποχή που υπηρετούσε ως εντεταλμένος ερευνητής στο τότε Κέντρο Βυζαντινών Ερευνών του Εθνικού Ιδρύματος Ερευνών, στην Αθήνα, με Διευθυντή τον καθηγητή Νίκο Οικονομίδη.

Το βασικό αντικείμενο του βιβλίου βρίσκεται στο έβδομο κεφάλαιο, το οποίο αποτελεί και το κυρίως σώμα του (σελ. 109-483) και περιλαμβάνει τις ελληνόγλωσσες και ξενόγλωσσες πηγές βυζαντινής ιστορίας από τον 3ο έως τον 15ο αιώνα (284-1461). Οι αναφορές ακολουθούν χρονολογική σειρά. Οι περίοδοι χωρίζονται σε υποπεριόδους με επεξηγηματικούς τίτλους και στη συνέχεια παρατίθεται βυζαντινές κοσμικές ή μη πηγές αλλά και ξενόγλωσσες, δυτικές και ανατολικές, ανάλογα με την εποχή αναφοράς και τα ιστορικά γεγονότα. Ως επίμετρο ενσωματώνονται και μεταβυζαντινές πηγές για τον ελληνισμό της περιόδου μετά την Άλωση, κάτι το οποίο αποτελεί σημαντική προσθήκη για τους ερευνητές και τους φοιτητές που ασχολούνται με την εποχή. Τα «Επεξηγηματικά σχόλια» που προηγούνται αλλά και η σύνοψη που υπάρχει στα «Περιεχόμενα» (σελ. 616-617) είναι πολύ χρήσιμα για τη διευκόλυνση του αναγνώστη, καθώς η οργάνωση και ο τρόπος παρουσίασης ενός υλικού με τόσο μεγάλο όγκο δεν είναι ποτέ εύκολη υπόθεση. Το βιβλίο συμπληρώνεται από ένα ολιγοσέλιδο αλλά ιδιαίτερα κατατοπιστικό παράρτημα με τίτλο «Θέματα ίδρυσης των βυζαντινών σπουδών στην Ευρώπη, τη Ρωσία, τις Η.Π.Α. και τη νεότερη και σύγχρονη Ελλάδα (19ος – αρχές 21ου αιώνα)» στην ελληνική και αγγλική γλώσσα. Η πλουσιότατη και εξαντλητική βιβλιογραφία που έχει συγκεντρώσει ο συγγραφέας και παρέχει προς το τέλος του τόμου, πριν το ευρετήριο πηγών, είναι επίσης πολύ χρήσιμη γενικότερα για τη μελέτη της ιστορίας των βυζαντινών σπουδών και όχι μόνο των πηγών. Έχει, εξάλλου, προηγηθεί ο τόμος του ίδιου, *The beginnings and foundation of Byzantine studies. A survey with a bibliographical appendix*, Αθήνα, Ηρόδοτος 2018 και αναμένεται η συνέχειά του με τίτλο *The development and expansion of Byzantine studies* (Αθήνα, Ηρόδοτος).

Η μελέτη του Α. Σαββίδη είναι, καταρχάς, ένα συνθετικό έργο για τις ελληνόγλωσσες και ξενόγλωσσες πηγές βυζαντινής ιστορίας και πολιτισμού, προχωρώντας, όμως, αντιλαμβάνεται κανείς ότι πρόκειται ταυτόχρονα για ένα μάθημα μεθοδολογίας έναν οδηγό για την εμβάθυνση στη μελέτη του Βυζαντίου αλλά και των Βυζαντινών Σπουδών, όπως έχουν διαμορφωθεί από τον 19ο αιώνα

ώς σήμερα. Το βιβλίο δεν περιορίζεται απλώς σε μια παρουσίαση των πηγών, αλλά παρέχει και μια επιστημονική καθοδήγηση για τη χρήση τους στην ιστορική και πολιτισμική έρευνα. Πρόκειται για εγχειρίδιο, όπως εξάλλου επιγράφεται στον τίτλο, και ως εκ τούτου το πνεύμα της ακαδημαϊκής διδασκαλίας και ο προσωπικός τόνος του συγγραφέα διαπνέει όλο τον τόμο των 600 και πλέον σελίδων. Στο πλαίσιο αυτό βρίσκει τη θέση της ίσως η κριτική και η ανησυχία για τη συγγραφική δραστηριότητα των σύγχρονων ερευνητών βυζαντινολόγων που εκφράζεται στο δεύτερο κεφάλαιο με τίτλο «Ποσοτική, αλλά όχι πάντα ποιοτική, εξέλιξη της βυζαντινολογίας. Οι βασικές γραμματολογικές συνθέσεις». Η πρόθεση, εξάλλου, του συγγραφέα να συνομιλήσει με τη νεότερη γενιά ερευνητών είναι πρόδηλη σε αρκετά σημεία του κειμένου.

Το βιβλίο του Α. Σαββίδη με την εξαιρετική του οργάνωση, την ενδελεχή έρευνα και τη μεθοδική προσέγγιση, καθίσταται απαραίτητο εργαλείο για κάθε ερευνητή που επιθυμεί να εμβαθύνει στη μελέτη του Βυζαντίου. Οι αναγνώστες θα εκτιμήσουν το έργο για την ακρίβεια των πληροφοριών του και για τη σαφήνεια της παρουσίασης των πολυάριθμων πηγών που συνθέτουν τη βάση της ιστορικής και πολιτισμικής έρευνας του Βυζαντίου.

ΜΑΡΙΑ ΔΥΚΑΚΗ
Δρ Βυζαντινής Ιστορίας